

УДК 343.1

DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2021.03.42>

УЧАСТЬ ЕКСПЕРТА У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Сенченко Н.М.,

кандидат юридичних наук, доцент
кафедри кримінального права та правосуддя
Національного університету «Чернігівська політехніка»
<http://orcid.org/0000-0002-3767-8937>

Ющенко М.С.,

студентка 4 курсу юридичного факультету
Національного університету «Чернігівська політехніка»
<https://orcid.org/0000-0003-3004-0639>

Сенченко Н.М., Ющенко М.С. Участь експерта у кримінальному провадженні.

Наукова стаття присвячена визначенню правового становища експерта у кримінальному провадженні та проблемним питанням пов'язаних з ним. Розвиток становлення експерта розпочався з давніх часів і охоплюється різноманітними правовими актами.

У даній статті розглянуто різноманітні наукові формулювання поняття експерта. Останні дають змогу виокремити основні ознаки притаманні відповідній особі. Зроблено висновок, що найбільш влучним і повним можна вважати законодавче визначення експерта, яке міститься у ст. 69 Кримінального процесуального Кодексу України. Акцентована увага на відсутності заздальгідь встановленої сили висновку експерта.

Для правильного розуміння поняття експерта проаналізовано дискусійне питання пов'язане з категорію «спеціальних знань», тлумачення якого відсутнє у нормативно-правових актах України. Вказано особливості спеціальних знань та важливість способів їх набуття.

Крім того, значна увага приділяється правосуб'єктності експерта, адже вона допомагає у визначенні його кримінально-процесуального статусу. Тому, розглянуто правоздатність експерта як учасника кримінального провадження, а також його дієздатність та деліктоздатність.

Незважаючи на можливість використання висновку експерта як процесуального джерела доказів, існує низка проблемних питань, які знаходять своє відображення у відсутності механізму реалізації права експерта на оскарження дій особи, у провадженні якої перебуває справа, якщо такі дії порушують права самого експерта; складності процедури збирання доказів стороною захисту шляхом проведення окремих слідчих (розшукових) дій, до який відноситься залучення експерта; відсутності переліку підстав та

порядку для залучення експерта; неможливості залучати експерта з правових питань.

В підсумках статті підкреслюється необхідність вдосконалення кримінального процесуального законодавства у відповідному напрямку, яке зробить участь експерта у кримінальному провадженні більш ефективним.

Ключові слова: експерт, кримінальне провадження, спеціальні знання, кримінально-процесуальний статус експерта, учасник кримінального провадження, висновок експерта, ознаки експерта.

Yushchenko M.S., Senchenko N. M. Expert participation in criminal proceedings.

The scientific article is devoted to determining the legal status of an expert in criminal proceedings and problematic issues related to it. The development of becoming an expert began in ancient times and is covered by various legal acts.

This article considers various scientific formulations of definition of expert. These formulations make it possible to identify the main features that inherent in the person. It is concluded that the most accurate and complete can be considered the legislative definition of the expert, which is contained in Art. 69 of the Criminal Procedure Code of Ukraine. Emphasis is placed on the lack of pre-defined force of the expert's finding.

To properly understand the concept of expert, the discussion issue related to the category of «special knowledge» is analyzed, the interpretation of which is missing in the regulations of Ukraine. The peculiarities of special knowledge and the importance of ways to acquire them are indicated.

In addition, considerable attention is paid to the expert's legal personality, as it helps to determine his criminal status. Therefore, it is considered the legal capacity of the expert as a participant

in criminal proceedings and his legal capacity and tort capability.

Despite the possibility of using the expert's finding as a procedural source of evidence, there are a number of problematic issues, that are reflected in the lack of implementation the expert's right to appeal the actions of the person that leads the case and violates the expert's rights; the complexity of the procedure for gathering proofs by the defense by conducting certain investigative actions, that includes the involvement of an expert; lack of a list of grounds and procedures for involving an expert; inability to engage a legal expert.

The results of the article emphasize the need to improve the criminal procedure legislation in the appropriate direction, which will make the participation of the expert in criminal proceedings more effective.

Key words: expert, criminal proceedings, special knowledge, criminal procedural status of the expert, participant in the criminal proceedings, expert finding, signs of the expert.

Постановка проблеми. Щодня ми користуємося різноманітними технічними засобами, які зараз здаються нам звичними речами, проте так було не завжди. Ще двісті років тому сучасні досягнення науки і техніки здавалися неймовірними й навіть неможливими. Починаючи з минулого століття розпочався швидкий розвиток науки, який заклав підґрунтя науково-технічного прогресу та широкого використання нових знань, методів, засобів і технологій у різних галузях нашого життя. Однією із таких галузей стало доказування у кримінальних провадженнях, яке із застосуванням новітніх наукових методик і технічних засобів стало більш ефективним та простим. Так, почала приділятися значна увага призначенню і проведенню судової експертизи, адже вона «вважається найбільш вагомою та кваліфікованою формою використання спеціальних знань у процесі доказування обставин кримінального правопорушення» [1, с. 99]. Результати такої експертизи (висновки експерта) відносяться до процесуальних джерел, у зв'язку з цим їх можна вважати запорукою ухвалення законного, обґрунтованого і вмотивованого судового рішення. Саме тому, актуальним є дослідження поняття експерта та спеціальних знань, процесуального статусу експерта, вимог до нього, недоліків законодавства з цього питання після численних редакцій Кримінального процесуального кодексу України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема участі експерта у кримінальному провадженні ставала предметом дослідження ряду науковців. Можна виділити наступних вчених, які у своїх працях розглядали окремі аспекти

даної проблеми: А. Галушко, Т. Лоза, Л. Максимів, В. Молчанов, М. Надіжко, Ю. Пілюков. Крім цього, великий науковий доробок містять праці й таких науковців як: В. Арсенєв, Р. Белкін, А. Вінберг, В. Гончаренко, О. Ейсман, В. Колмаков, Н. Клименко, М. Строгович, Л. Удалова та інших вчених-криміналістів.

Метою даної статті є дослідження сутності процесуального становища експерта у кримінальному провадженні та проблемних питань пов'язаних з ним.

Виклад основного матеріалу. З давніх-давен у кримінальному процесі брали участь особи, які володіли спеціальними знаннями. В Російській Імперії, до складу якої входила значна частина території нашої держави, їх називали «обізнаними людьми», в французькому і німецькому законодавстві вони вважалися помічниками суду і звалися «auxiliaries» та «richtergehilfe» відповідно. Наразі, у кримінальному провадженні Італії дану особу залучену судом називають «perito», якщо ж її залучають сторони, то це «tecnicien», а нам вона всім добре відома під назвою «експерт» [2, с. 125-126]. Взагалі, термін «експерт» походить від латинського, перша його частина «ex» означає зовні, за межами, а друга «pertius» – досвідчений, кваліфікований, перевірений, майстерний.

Перші згадки про обізнаних людей в європейських правових актах сягають середини XVI століття. Зокрема, в німецькому Кримінально-судовому уложенні «Священної Римської імперії німецької нації» 1532 року обізнаними людьми визнавали професійних юристів, хірургів, лікарів, аптекарів, обізнаних жінок (повитух). В той час як в Англії їх розглядали як особливого роду свідків, які володіють спеціальними знаннями, на основі яких можуть давати оцінку певним фактам та висловлювати власну думку щодо них. На території України першим законодавчим актом, який містив положення про експертну діяльність був Військовий артикул 1716 року. У ньому вказувалася вимога щодо необхідності проведення розтину обізнаними людьми, тобто лікарями. Відомості отримані за результатами розтину у той час ще не відносились до переліку самостійних джерел доказів. Проте, з проведенням судових реформ відбулося трансформування інквізиційного (обвинувального) судочинства в змагальне, що в подальшому дозволило реалізувати легальну можливість залучення до кримінального процесу обізнаних людей [3, с. 1011-1013]. Як результат, чинний Кримінальний процесуальний Кодекс України (надалі – КПК України) положенням ст. 243 визначає порядок залучення експерта, а ч. 2 ст. 84 відносить висновок експерта до процесуальних джерел доказів [4].

Розглядаючи обізнану людину як експерта, А. Коні зазначав, що у судовій практиці досить

часто доводиться звертатися до спеціальних досліджень, які проводять експерти з мистецтва, фармацевтики та інших галузей знань. Їх висновки мають базуватися на знаннях, досвіді і навичках щодо спірних, сумнівних або незрозумілих без їх допомоги об'єктивних даних справи. При цьому, відношення експертів до вини або невинуватості підозрюваного, обвинуваченого (підсудного) є неважливим. Вчений називає експерта у межах його знань науковим суддею матеріалу, отриманого для дослідження, і наголошує на тому, що висновок експерта не може бути обов'язковим для суду і зовсім не є наперед встановленим доказом, що не підлягає перевірці або критиці. Водночас, критика результатів експертизи потребує суворого обґрунтування, а праця експерта особливої поваги [5, с. 192]. Вищезгадані слова А. Коні знайшли своє відображення у ч. 2 ст. 94 КПК України: жоден доказ, в тому числі й висновок експерта, не має наперед встановленої сили.

Поняття експерта, як і судова експертиза, пройшло довгий шлях розвитку і зазнало багато уточнень. Так, Ю. Шемушенко розуміє під ним компетентну особу, яка має відповідну освіту, кваліфікацію, науковий або практичний досвід, володіє спеціальними знаннями [6, с. 332].

В. Романюк називає експертом особу, яка володіє певними спеціальними знаннями, досвідом та навичками і залучається об'єктами розслідування, коли за її допомогою необхідно провести конструктивне та всебічне наукове дослідження й аналіз зібраних матеріалів та об'єктів для відповідних висновків з обґрунтованими відповідями на питання, які мають значення для правильного вирішення справи [7, с. 163].

Беручи до уваги наведені вище поняття, найбільш влучним і повним можна все ж таки вважати законодавче визначення, відповідно до якого експертом у кримінальному провадженні є особа, яка володіє науковими, технічними або іншими спеціальними знаннями, має право відповідно до Закону України «Про судову експертизу» на проведення експертизи і якій доручено провести дослідження об'єктів, явищ і процесів, що містять відомості про обставини вчинення кримінального правопорушення, та дати висновок з питань, які виникають під час кримінального провадження і стосуються сфери її знань [4].

В свою чергу, говорячи про поняття експерта, не можна не згадати визначення А. Галушко, яке одночасно містить й перелік ознак притаманних даній особі: «експерт є учасником кримінального провадження, який відіграє допоміжну роль у кримінальному процесі, не зацікавлений у результатах провадження, не має у справі особистого інтересу, не перебуває у службовій

або іншій залежності від сторін кримінального провадження або потерпілого, при цьому, володіє необхідними для вирішення судово-експертних завдань спеціальними знаннями, уміннями та практичними навичками, має відповідну кваліфікацію, за дорученням повинен провести дослідження та надати об'єктивний, обґрунтований письмовий висновок для з'ясування обставин вчинення кримінального правопорушення, та несе встановлену законом відповідальність». Ми погоджуємося з науковцем у тому, що його поняття у повному обсязі відображає всі професійні властивості експерта та його процесуальний статус (права, обов'язки, відповідальність) [8, с. 239].

Правильному розумінню поняття експерта сприяє однозначне сприйняття категорії «спеціальні знання». На жаль, ні Кримінальний кодекс України, ні КПК України, ні Закон України «Про судову експертизу» не містять тлумачення даного терміну. Саме тому, у наукових колах виникають численні дискусії з цього питання. О. Ейсман був один із перших науковців, який сформулював поняття спеціальних знань. Після цього протягом тривалого часу їх розглядали як не загальнодоступні, не загальновідомі знання, що не отримали масового поширення і якими володіють лише обмежене коло фахівців [10, с. 91].

Проте, значне поширення мережі Internet потягнуло за собою глобальну інформатизацію і, як наслідок, межі специфічних знань почали розмиватися. Крім того, як зазначає М. Надіжко, співвідношення спеціальних і загальновідомих знань за своєю природою є мінливим і значним чином перебуває в залежності як від рівня розвитку соціуму, так і від інтегрованості наукових знань у повсякденне життя людини [11, с. 26].

Не даремно, І. Фойницький ще в кінці XIX століття акцентував увагу на можливості переходу спеціальних знань в звичайні (буденні) і навпаки [12, с. 283]. В той час як сфера повсякденних знань збагачується, очевидні явища, предмети й процеси досліджуються більш глибоко. Вони отримують нові наукові обґрунтування, і знову починають представляти собою специфічні знання.

Тому, у наш час спеціальні знання можуть бути загальновідомими та загальнодоступними, що тягне за собою перехід відповідних протилежних ознак на другий план. Однак, при цьому, сталою залишається вимога до осіб, які володіють спеціальними знаннями – отримати такі знання у результаті здобуття спеціальної освіти, професійної, фахової підготовки, набуття практичного досвіду та навичок у відповідній сфері. Адже, повсякденні знання формуються стихійно, протягом нашого розвитку, а спеціальні в процесі вирішення конкретних пізнавальних

завдань, коли на меті стоїть досягнення об'єктивної істини.

Важливе значення має й питання визначення правового статусу експерта, який є міжгалузевим інститутом. Саме тому, цивільне процесуальне, адміністративне процесуальне, господарське процесуальне і, звісно ж, кримінальне процесуальне право містить норми, які регулюють правовий статус експерта. Кримінально-процесуальний статус експерта встановлюється КПК України, Законом України «Про судову експертизу», Інструкцією «Про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень» та іншими відомчими нормативно-правовими актами.

Як і всі учасники кримінального провадження експерт повинен володіти правосуб'єктністю. До неї входить: правоздатність, дієздатність і деліктоздатність.

Правоздатність експерта як учасника вищезгаданого провадження пов'язана з відповідністю експерта вимогам, що містяться у ст. 10-11 Закону України «Про судову експертизу» та з внесенням відомостей про нього до Державного Реєстру атестованих судових експертів. При цьому, положення статті щодо осіб, які не можуть бути експертами органічно доповнюється ч. 2 ст. 69 КПК України, а саме: особи, які перебувають у службовій або іншій залежності від сторін кримінального провадження або потерпілого не можуть виступати експертами [4].

Дієздатність експерта зазвичай настає з моменту залучення такої особи для проведення експертизи у певному кримінальному провадженні [8, с. 241]. Що стосується деліктоздатності експерта як учасника кримінального провадження, то він несе встановлену законом відповідальність за надання завідомо неправдивого висновку, відмову без поважних причин від виконання покладених на нього обов'язків у суді та за невиконання інших обов'язків експерта. Доцільно зазначити, що експерт може нести кримінальну, дисциплінарну, адміністративну та матеріальну відповідальність. Крім цього, Н. Жигалов пропонує виділяти ще й морально-етичну відповідальність за свою діяльність перед судом, потерпілим, підозрюваним, обвинуваченим, особою, яка призначила судову експертизу [13, с. 128].

З положень п. 8 ч. 3 ст. 69 КПК України стає зрозумілим, що норми Закону України «Про судову експертизу» доповнюють норми КПК України, тобто вони пов'язані між собою. Так, п. 4 ст. 13 Закону України «Про судову експертизу» передбачає можливість подавати скарги на дії особи, у провадженні якої перебуває справа, якщо ці дії порушують права судового експерта,

проте КПК України не встановлює у своїх положеннях механізм реалізації цього права експерта. У зв'язку з цим, в наступній редакції КПК України доцільно було б визначити механізм реалізації права експерта на оскарження.

Встановлено, що висновок та показання експерта є процесуальними доказами (ч. 2 ст. 84; ч. 1 ст. 95 ПК України). Залучення експерта можна вважати слідчою (розшуковою) дією, адже ст. 243 КПК України розміщена у розділі з відповідною назвою. У свою чергу, у ч. 3 ст. 93 КПК України зазначається можливість отримати стороною захисту висновків експертів. Однак, у кримінальному законодавстві не передбачена можливість збирання доказів стороною захисту шляхом проведення окремих слідчих (розшукових) дій. Сторона захисту може лише ініціювати проведення таких дій шляхом подання слідчому, прокурору відповідних клопотань. Дана прогалина ускладнює процедуру збирання доказів стороною захисту у зв'язку з чим витрачається дорожочинний час.

Крім цього, у ст. 242 КПК України йдеться про необхідність проведення експертизи, але перелік підстав для залучення експерта відсутній, за винятком обов'язкових випадків проведення експертизи (ч. 2 ст. 242 КПК України). Також, доцільно було б регламентувати порядок залучення експерта, а саме визначити вид і форму процесуального документа, який містив би призначення на проведення експертизи як це зроблено у ст. 7-1 Закону України «Про судову експертизу». А також передбачити інформування іншої сторони кримінального провадження стороною захисту щодо залучення експерта та роз'яснення змісту завдань, які йому поставлено [9, с. 292].

Наразі, науковці активно обговорюють питання щодо експерта з правових знань. Чинний КПК України у ч. 1 ст. 242 не допускає проведення експертизи для з'ясування питань права. Однак, А. Селіванов розглядає правову експертизу як дослідження матеріальних і процесуальних ознак актів (документів), які підлягають дослідженню в суді за їх змістом і формою та ґрунтуються на висновках судових експертів, залучених судом (прокурором, слідчим) [14, с. 33].

На практиці можуть виникати випадки, коли суддя, прокурор, або ж слідчий через незнання, нерозуміння складних аспектів і тонкощів законодавства допускають ухвалення неправосудного рішення. Адже, не будучи науковцями, докторами наук, вони не володіють вузькоспеціалізованими юридичними знаннями, тобто спеціальними знаннями, про які йшлося вище, на основі яких формується висновок експерта. Разом з тим, Кодекс адміністративного судочинства України, Цивільний процесуальний кодекс

України, Господарський процесуальний кодекс України вже містять положення про експерта з питань права. Враховуючи те, що залучення експерта з питань права жодним чином не суперечить принципам кримінального процесуального судочинства, доцільно було б доповнити КПК України положенням про відповідного експерта.

Висновки. Отже, можна дійти до висновку, що експерт є важливим допоміжним учасником кримінального провадження, який залучається за дорученням сторони кримінального провадження і надає авторитетний висновок й показання, які є процесуальними доказами. Однак, існує ціла низка проблемних питань, які пов'язані з: визначенням механізму реалізації права експерта на оскарження; складністю процедури збирання доказів стороною захисту шляхом проведення окремих слідчих (розшукових) дій, до який відноситься залучення експерта; встановленням переліку підстав для залучення експерта; визначенням порядку залучення експерта (вид і форма процесуальних документів), а також з можливістю залучати експерта з правових питань. Вказані проблемні питання потребують вирішення шляхом цілеспрямованого вдосконалення кримінального процесуального законодавства у відповідному напрямку. Як наслідок, участь експерта у кримінальному провадженні стане краще регламентованою і більш ефективною.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Пілюков Ю.О. Процесуальні вимоги до висновку експерта у кримінальному провадженні. Актуальні проблеми правознавства. 2018. № 3. С. 99-102.
2. Шуневич К.А. Судова експертиза у кримінальному процесі Італії. Вісник Чернівецького факультету Національного університету «Одеська юридична академія». 2020. № 1. С. 122-129.
3. Лоза Т.О. Історичний розвиток правового регулювання експертної діяльності в кримінальному процесі. Траєкторія науки. 2020. № 4. С. 1010-1017.
4. Кримінальний процесуальний кодекс України від 18.04.2010 № 4651-VI. Документ 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 17.12.2021).
5. Кони А.Ф. На жизненном пути: у 5 т. Санкт-Петербург: Труд, 1912. Т. 1. 651 с.
6. Юридична енциклопедія: у 6 т. / ред. рада: Шемшученко Ю.С. (голова) та ін.; НАН України, Ін-т держави і права імені В. М. Корецького. Київ: Українська енциклопедія, 1998. Т. 2. 672 с. Романюк Б.В. Окремі питання вибору спеціаліста для проведення експертизи на досудовому слідстві. Право України. 2003. № 1. С. 160-168.
7. Галушко А.В. Експерт як учасник кримінального провадження: теоретичний аспект. Право і суспільство. 2017. № 5. С. 237-243.
8. Молчанова В.П., Молчанов В.І. Проблеми, пов'язані із залученням судового експерта до участі у кримінальному провадженні. Молодий вчений. 2020. № 2. С. 289-294.
9. Эйсман А.А. Заключение эксперта. Структура и научное обоснование. Москва: Юридическая литература, 1967. 152 с.
10. Надішко М.М. Використання спеціальних знань у судово-експертній діяльності: теоретико-правові аспекти. Криміналістичний вісник. 2020. № 1. С. 25-36.
11. Фойницький И.Я. Курс уголовного судопроизводства: в 2 т. Санкт-Петербург: Сенатская типография, 1910. Т. 2. 572 с.
12. Жигалов Н.Ю. Ответственность в профессиональной деятельности судебного эксперта. Вестник Томского государственного университета. 2011. № 344. С. 128-130.
13. Селіванов А.О. Проблема запровадження в судовий процес правової експертизи. Право України. 2002. № 8. С. 32-34.